

Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar : Inledningsfö...

Lundahl, Nils,

78 Em Br. Lund

National Library
of Sweden

Särtryck ur FOLKBILDNINGSMÖTETS FÖRHANDLINGAR 1901.

Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar.

Inledningsföredrag af Nils Lundahl.

Då docent Herrlin, som skulle inledt frågan om populärvetenskapliga föreläsningar, i allra sista stunden genom examinationsskyldighet blifvit hindrad att hitkomma, hvilket jag beklagar, har man anmodat mig att särskildt lämna en redogörelse för den organisation och verksamhet, som utmärker Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar.

Men innan jag redogör för denna centralbyrå, anser jag lämpligt att lämna en kort historik öfver uppkomsten af anstalterna för de populärvetenskapliga föreläsningarna.

Ledd af den öfvertygelsen, att vetenskaplig insikt i naturens och det mänskliga livvets lagar bör utgöra grundvalen för folkets medborgerliga verksamhet, bragte doktor *Anton Nyström* år 1880 till stånd *Stockholms arbetareinstitut*, det första i sitt slag i Norden. Genom jämförelsevis fullständiga och systematiska föreläsningkurser i särskildt naturvetenskap och historia lämnas där undervisning, afsedd för män och kvinnor, hvilka ej varit i tillfälle att förskaffa sig högre skolbildning.

Om de många och segerrika strider, d:r Nyström haft att utkämpa mot såväl »upplysta» som »oupplysta» fiender till Stockholms arbetareinstitut, och den idé, som ligger till grund för detta, vill jag blott erinra. Vi hörde nyss, hvilken betydelse d:r Nyström haft för Kristiania Arbeiderakademis uppkomst. Efter mönstret af Stockholms arbetareinstitut ha dylika anstalter, ehuru i allmänhet ofullständigare, inrättats i flera andra af Nordens städer under olika namn. Först sedan statsunderstöd beviljades åt dessa inrättningar, ha de i vårt land blifvit allmänna. Numera torde det ej finnas många städer och andra större samhällen, där man ej bildat föreläsninganstalter.

År 1883 väckte hemmansägaren *Ola Andersson från Nordanå* i Skåne motion i andra kammaren om statsanslag af 20,000 kronor att utdelas till föreningar och inrättningar i de större städerna, som vilja anordna föreläsningkurser för arbetarklassen, på det denna må få tillfälle till god undervisning äfven efter skoltiden, som ofta varit ganska kort. Denna undervisning skulle för städernas arbetarebefolkning till någon del motsvara, hvad folkhögskolan gifver sina lärjungar.

Statsutskottet tillstyrkte ett anslag af 15,000 kr. under uttalande af sin förvisning om föreläsningarnas obestridliga nytta och föreslog

vissa villkor för understöds erhållande. I riksdagen blef en lång diskussion, under hvilken åtskilliga ändringsförslag i de föreslagna villkoren gjordes. I allmänhet voro uttalandena till förmån för anslaget. Men motstånd saknades icke. Så yttrade grefve Mörner i första kammaren: »Man kommer att föreläsa om hvad som helst, som finnes tjänligt och smakar i de kretsar, för hvilka det föreläses, alldeles oberoende af hvad som stadgas i det hänseendet. Om kammaren vill bevilja detta anslag, gör den det, men på samma gång må den i djupet af sitt hjärta frånsäga sig att kunna styra de verkningar, denna nya institution kastar ut i världen». Herr O. H. Forsell yrkade afslag: man behöfde tänka på saken o. s. v. Kammaren beviljade emellertid den summa, statsutskottet föreslagit, efter det F. F. Carlson, Törneblad, Mankell m. fl. talat för det.

I andra kammaren föll förslaget med 98 röster mot 84. En mängd ändringsförslag i utskottets utlåtande framställdes. Bland dessa vill jag blott erinra om Liss Olof Larssons, att »föreläsningkurser» skulle utbytas mot »föreläsningar».

År 1884 väcktes i andra kammaren motion af samme Ola Andersson om anslag af 20,000 kr. till föreläsninganstalter både i städer och på landsbygden och af *Sigfrid Wieselgren* om anslag af 15,000 kr. åt föreläsninganstalter i de större städerna, och hade båda för statsanslags erhållande uppställt ungefär de villkor, som ännu äro gällande. Statsutskottet tillstyrkte och kamrarna beviljade det mindre af dessa anslag, som för år 1885 utdelades till 8 föreläsninginstitut.

Sedermera har riksdagen hvarje år beviljat anslag för detta ändamål. År efter år har anslaget blifvit höjdt. År 1895 utgjorde anslaget 25,000 kr., som fördelades till 27 föreläsninganstalter. För närvarande utgår det med 65,000 kronor, som fördelats bland 123 föreläsninganstalter. Då alltjämt nya föreläsninganstalter bildas, behöfver statsanslaget ytterligare ökas.

I regel är det s. k. föreläsningföreningar med en viss årlig medlemsavgift och med kommunala bidrag, som anordna föreläsningar; ibland är det andra föreningar, såsom arbetareföreningar, fackföreningar, goodtemplare, socialdemokratiska föreningar, kristliga föreningar för unge män m. fl. En och annan föreläsninganstalt underhålles af något större bruk, någon fabrik o. s. v.

Till att börja med var det ganska svårt att erhålla lämpliga föreläsare. Det var icke så lätt för vetenskapsmannen att i bästa mening föreläsa populärt. Ett exempel! I Lund hade en docent åtagit sig att hålla en serie populära föreläsningar i allmän hygien. När han hållit den första, anhöll han att blifva befriad från de följande, enär han vid dessa måste offra mycken tid på förberedelsen i formelt afseende. Alla lärda uttryck måste undvikas och alla vetenskapliga termer förklaras. Han ville gärna själf betala honorar för de följande föreläsningarna. Men nej, han måste hålla serien ut. De sista af hans föreläsningar blefvo mönstergilla. Numera finnes det en hel stab af

goda populära föreläsare såväl bland universitetslärare, som läkare, elementarlärare, präster, studenter o. s. v.

Då föreläsninganstalterna blefvo flera, uppstodo svårigheter för dem att erhålla föreläsare. De kände ej till de föreläsarekrafter, som stodo till buds. Från flera håll begärdes en och samma föreläsare till samma föreläsningstid. En mängd skriferverier och resor till föreläsare ägde rum, ofta förgäfvos.

Vid Nordiska skolmötet i Stockholm år 1895 inledde professor H. Hjärne en diskussion öfver frågan: »I hvilka former och i hvilken utsträckning kunna universiteten anordna föreläsningkurser på olika orter inom landet med anslutning till allmänna läroverken, folkhögskolorna och arbetareinstitut?» Professor H. föreslog i sitt inledningsföredrag bl. a., att vissa serier af metodiska föreläsningar, tio à tolf stycken, öfver ett begränsadt ämne skulle anordnas af föreläsare från universitetet, äfven under terminerna, i olika trakter af landet med anknytning till folkhögskolor och arbetareinstitut. Anordnandet af sådana serier skulle ske af en komité i Uppsala, liknande den, som har sommarkurserna om hand, och denna komité skulle söka välja ut lämpliga föreläsare, gifva anvisningar, utfärda program etc. Till komitén skulle begäran göras om den föreläsare, man önskade.

Under diskussionen föreslog d:r Anton Nyström, understödd af fil. kand. H. E. Larsson, föreståndare för Malmö föreläsningförening, och undertecknad, föreståndare för Lunds arbetareinstitut, att mötet måtte bl. a. uttala sig för att — för anskaffande af lämpliga föreläsare särskildt i mindre kommuner — centralkomitéeer inrättades i universitetsstäderna och hufvudstaden, med hvilka såväl föreläsare som styrelser för arbetareinstitut, folkhögskolor och liknande institutioner kunde underhandla. Mötet lät diskussionen utgöra svar på frågan.

Vid Lunds universitet bragtes frågan på tal efter de därstädes år 1896 hållna »Sommarkurserna», och tillsattes af Sommarkursernas föreläsare och andra universitetet tillhörande lärare, som hållit populärt vetenskapliga föreläsningar i arbetareinstitut och föreläsningföreningar, en komité med uppdrag att inkomma med förslag till stadgar för en institution, som skulle blifva en mellanhand för föreläsare och föreläsninganstalter. Så tillkom *Centralbyrån i Lund för populära vetenskapliga föreläsningar*, hvilken började sin verksamhet med höstterminen 1898.

Centralbyråns *uppgift* är att mottaga anmälningar af personer, som vilja hålla populära vetenskapliga föreläsningar, att åt föreläsningföreningar och arbetareinstitut lämna anvisning på lämpliga föreläsare samt att, i den mån sådant befinnes lämpligt, söka åstadkomma föreläsningar äfven å orter, där föreläsningföreningar eller arbetareinstitut ej äro inrättade.

Till bestridande af kostnaderna för byråns verksamhet erlägges af föreläsaren en krona och af föreläsninganstalten 50 öre för hvarje

förmedlad föreläsning. Centralbyrån består nu af 6 för 1 år af föreläsarne valda personer, af hvilka, så vidt möjligt är, 1 bör tillhöra teologiska, 1 medicinska, 1 juridiska och 2 filosofiska fakulteten vid universitetet. Ett meddelande om byråns uppgift, äfvensom en förteckning på föreläsningar, som genom byrån kunde erhållas, trycktes och utsändes till de då i Skåne varande föreläsninganstalterna. Denna första förteckning upptog 15 föreläsare med knappast 50 olika föreläsningssämnen. Snart anmälde sig flera föreläsare med nya ämnen, och meddelanden härom utsändes. Under sitt första verksamhetsår — höstterminen 1898 och vårterminen 1899 — förmedlade byrån 180 föreläsningar till 23 olika föreläsninganstalter i Skåne och Halland. Under andra året af sin tillvaro ombesörjde den öfver 360 föreläsningar till 31 olika anstalter, och under nu sist gångna verksamhetsår — det tredje — har byrån förmedlat omkring 600 föreläsningar till inemot ett 50-tal föreläsninganstalter i Skåne, Halland och Bleking. Till anstalterna utsändas 1, 2 eller flera gånger om året »Meddelanden» om föreläsningssämnen och föreläsare. Byrån har utgifvit en »Rådgifvare vid bildandet af föreläsningföreningar», hvilken från skilda delar af Sverige blifvit rekviderad och gratis utlämnad.

I april detta år utsände byrån sitt »Meddelande n:r 8» till föreläsninganstalterna. Det innehåller uppgift på föreläsningar för stundande hösttermin. Föreläsarnes antal är 44 och föreläsningssämnenas omkring 450. Af föreläsarne äro 26 lärare vid universitetet. Öfriga äro lärare vid andra bildningsanstalter, läkare, prester o. s. v.

Föreläsningar, som behandla historiska, geografiska, etnografiska, religiösa och filosofiska ämnen, äro i allmänhet mera begärliga än de, som behandla naturvetenskapliga.

Under de 2 första åren upptogs i regel i »Meddelandena» alla föreläsare, som anmälde sig vilja hålla föreläsningar, äfvensom de af dem uppgifna föreläsningssämnen. Men från och med innevarande år tillkommer det Centralbyrån att besluta, om person skall upptagas som föreläsare eller ej, äfvensom hvilka af de anmälda ämnena skola medtagas. Åtskilliga anmälda föreläsare och föreläsningssämnen ansåg sig byrån af en eller annan anledning ej kunna upptaga i sitt senaste »Meddelande». De föreläsare och föreläsningssämnen, som varit intagna i tidigare »Meddelanden», äro fortfarande undantagna från »censur», hvilket förklarar att de medtagits äfven i nyss utsända »Meddelande». Af dessa »Meddelanden» skola tills vidare 2 utsändas hvarje år, ett afseende föreläsningar för höstterminen och ett för vårterminen.

I allmänhet är hvarje ämne i »Meddelandena» afsedt för blott en föreläsning. Ett och annat föreläsningssämne kräfvär 2 à 3 föreläsningar, och blott i enstaka fall äro ämnena, som fordra 4, 5, 6 à 7 föreläsningstimmar, upptagna. Föreläsninganstalterna vilja i regel ha blott sådana ämnen, som kunna behandlas på en föreläsning.

Under augusti månad år 1900 hade Centralbyrån inbjudit de föreläsninganstalter, som få sina föreläsare genom den, till ett möte i Lund. Därvid beslutades, på förslag af byrån, att dessa föreläsninganstalter skulle bilda en materialkassa. Jag skall anföra de 2 första §§ af kassans stadgar: »Centralbyråns materialkassa bildas och under-

hållas genom årliga bidrag från föreläsningsföreningar och är i främsta rummet afsedd för inköpande af skioptikonbilder att användas såsom åskådningmateriel vid de genom byrån förmedlade föreläsningarna. Föreningarnas årsbidrag skall utgöra 5 proc. af det för samma år föreningen tilldelade statsanslag, dock så att bidragets minimum är 10 kr. och dess maximum 25 kronor».

Centralbyrån i Lund har verksamt bidragit till den stora omfattning föreläsningsverksamheten tagit i Sydsverige. Men flera andra omständigheter ha härtill medverkat, såsom tät befolkning, stora och många industrisamhällen, goda kommunikationer m. m. I allmänhet äro föreläsningarna talrikt besökta. Främst i det afseendet står Landskrona med ett medeltal åhörare för förra året af 666 på hvarje föreläsning.

Föreläsarearfvodet utgår i regel med 25 kronor jämte ersättning för järnvägsbiljett äfvensom för logis, då öfvernattning ifrågakommer. Åtskilliga föreläsningsföreningar lämna dock högre honorar. De flesta föreläsningar hållas om söndagskvällarna. Å landsbygden hållas föreläsningarna i allmänhet i folkskolesalarna. I Halland finnes ett ställe, där folkskolelokalen ej får upplätas för detta ändamål. Där föreläses å en mejerivind.

Utom Centralbyrån i Lund finnas andra liknande inrättningar, ehuru mindre omfattande. Så förmedla föreningarna Heimdal och Verdandi i Upsala föreläsningar. En dylik inrättning finnes i Östergötland. Förslag är framställt om upprättande af en centralbyrå i Stockholm. Jag skall dock ej här inlåta mig närmare på dessa organisationer och deras verksamhet.

Till slut vill jag framställa några önskninagar. Föreläsningarna göra utan tvifvel stor nytta redan nu. Äfven de enstaka föreläsningarna verka väckande och lifvande och uppmuntra till fortsatt bildningssträfvande. Men de kunde få ännu större betydelse för bildningen, ifall föreläsninganstalterna vore förbundna med folkbibliotek. Om föreläsarne utdelade till åhörarne tryckta grundlinjer till föreläsningarna med litteraturanvisningar, skulle åhörarne få en ännu större behållning än nu. Dessa grundlinjer och litteraturanvisningar borde utdelas i början af föreläsningsåret och afse alla de föreläsningar, som under året komme att hållas. Vid inköp af böcker till biblioteken borde hänsyn tagas till föreläsningämnenena. Tiden tillåter mig icke att närmare utreda dessa frågor, liksom ej håller att motivera önskvärheten af en annorlunda ordnad inspektion öfver föreläsninganstalterna. Inspektionsområdena borde sammanfalla med länet eller omfatta ännu större områden — t. ex. för en centralbyrås verksamhet — och till inspektörer utses endast personer, som äro verkligt intresserade för folkbildningen. När centralbyråer blifvit inrättade flerstädes, kunde denna inspektion blifva lätt nog. Om fördelen af föreläsningkurser i vissa ämnen skall jag ej här yttra mig, eftersom jag å annat ställe gjort det och min medrepresentant från Lund kommer att framhålla önskvärheten af dylika.

håller genom årliga bidrag från föreläsningstörningen och är i följande nummer afsedd för iöfning af skriftkonstigheter att användas såsom skriftkonstigheter vid de genom hvar år följande föreläsningarna. Föreläsningens årliga bidrag skall utgöra 2 proc. af det för samtliga föreläsningarna tilldelade statsanslag, dock så att bidragets minimum är 10 kr. och dess maximum 25 kronor.

Centralstyrelsen i Lund har verksam bidrag till den stora omfattning föreläsningstörningen i Sydsvenska. Men flera andra omständigheter ha berättat medverka såsom till belöning stora och många industrier, goda kommunikationer m. m. I alla dessa föreläsningar är det af betydelse att i andra kronor med ett medeltal årligen för hvar året af 100 på hvar föreläsning.

Föreläsningstörningen utgår i regel med 25 kronor årligen utbetalning för hvarvårshjälpen utvinnom för lösa de föreläsningstörningarna. Årligen föreläsningstörningen utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen. De föreläsningarna utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen.

Om Centralstyrelsen i Lund önskar årligen föreläsningstörningen utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen. De föreläsningarna utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen.

Till det vill jag framställa några önskemål. Föreläsningstörningen utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen. De föreläsningarna utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen.

Om Centralstyrelsen i Lund önskar årligen föreläsningstörningen utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen. De föreläsningarna utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen.

Om Centralstyrelsen i Lund önskar årligen föreläsningstörningen utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen. De föreläsningarna utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen.

Om Centralstyrelsen i Lund önskar årligen föreläsningstörningen utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen. De föreläsningarna utgår dock högre honorar. De bästa föreläsningarna hållas af sällskapet i Lund. I hvarvårshjälpen hållas föreläsningarna i hvarvårshjälpen i hvarvårshjälpen.